

**Milli Mücadele- Ankara'sında Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu:
"SERBEST ÂLİ DERSLER MÜESSESE-İ İLMİYYESİ"***

Yrd. Doç. Dr. Cemil ÖZTÜRK**

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilmiş olarak çıkan Osmanlı İmparatorluğu dağılmış, Türk milleti, elde kalan bir avuç vatan parçası üzerinde esarete düşmenin eşiğine gelmişti. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Atatürk, bu kötü gidişe dur diyecek olan Türk Millî Mücadelesini başlatmıştı. Aynı gün, İstanbul'da yapılan Fatih Mitingi'nde ünlü yazar Halide Edip (Adivar), halka: "*Müslümanlar, Türkler! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece... Fakat, insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp, parlak bir sabah yaratacağız*"¹ diye seslenerek, sanki, Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan bu hareketin, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'nun deyimiyle² Türk'ün ikinci "*Ergenekon*"u olacağını müjdeliyordu.

Gerçekten de Türk Millî Mücadelesi, yalnızca bir savaştan ibaret değildi. Belki, en az onun kadar önemlisi, bu hareketin merkezinde, yeni bir Türk Devleti'nin temellerinin atılmasıydı. Mustafa Kemal Atatürk'e göre, bu devletin kurulup gelişmesinde *asker ordusu* kadar *eğitim ordusu* da önemliydi³. Bunlardan ilki görevini cephede başarıyla yapıyor, bütün yokluk ve yoksunluklar içerisinde, düşmanı anavatanın bağrından söküp atmaya çalışıyordu. Atatürk, cephede kazanılan zaferlerin kalıcı olabilmesinin ancak eğitim ordusunun kazanacağı

* Bu makale, *Milli Mücadele Dönemi Ankara'sında Bir Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu: "Serbest Âli Dersler"* başlığıyla Türk Bilim Tarihi Kurumu tarafından 3-5 Haziran 1994 tarihinde İstanbul'da düzenlenen *Milletlerarası Türk ve İslâm Dünyasında Bilim ve Teknoloji Sempozyumu*'nda sunulan tebliğin genişletilmiş metnidir.

** Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi öğretim üyesi.

1 Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, İstanbul 1922, s. 151; İnci Enginün-Müjgan Cumbur-Cahide Özdemir, *Milli Mücadele'de Türk Kadını*, Ankara 1983, s. 16-18.

2 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ergenekon | Milli Mücadele Yazıları*, İstanbul 1973, s. 5-6.

3 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Bundan sonra: ASD), II, 4. Baskı, Ankara 1989, s. 167.

zaferlerle mümkün olduğunu söylüyordu⁴. İşte bu gerçekçi yaklaşıma paralel olarak Atatürk, daha Millî Mücadele yıllarında eğitimi, başlı başına bir ülke sorunu olarak görmüş ve bu alanda, bir takım ciddi girişimlere öncülük etmişti. Bunlardan birisi, Türk Kurtuluş Savaşı'nın kaderini belirleyen Sakarya Meydan Muharebesi'nden birkaç gün önce, 15 Temmuz 1921'de Ankara'da bir "Maarif Kongresi" toplayarak, eğitimle ilgili sorunların tartışılmasına ve geleceğe dönük eğitim politikalarının oluşturulmasına bir zemin oluşturmaya çalışıyordu⁵. Aynı şekilde, savaş yıllarında, ülkenin kısıtlı imkânlarına rağmen, eğitimin her kademesini geliştirmeye yönelik bazı adımlar da atılmıştı⁶. Bu bağlamda, en önemli girişimlerden birisi, hiç şüphesiz, aşağıda ele alınacak olan Serbest Alf Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi'nin kurulmasıydı.

Fakat, burada şunu hemen belirtmek gerekir ki, Millî Mücadele'nin siyasî ve askerî tarihi çokca ele alındığı halde, sosyal, kültürel ve ekonomik yönü oldukça ihmal edilmiş ve bu ihmalden, Serbest Alf Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi de nasibini almıştır. Nitekim, Mustafa Ergün'ün çalışması hariç⁷, bu kurum ve faaliyetleri Türk eğitim tarihiyle ilgili araştırmalarda birkaç satırla geçiştirilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi'nin bilimsel araştırmaya uygun olmayışı da, bu konuda arşiv belgelerine ulaşmayı imkânsız hale getirmiştir. Bunlardan doğan kaynak boşluğu, bu araştırmada, Millî Mücadele Dönemi Ankara'sının en önemli sesi olan ve aşağıda görüleceği gibi zaman zaman sözkonusu kurumun bir yayın organına dönüşen *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan haber, ilân ve ders metinleri ile giderilmeye çalışılmıştır.

Kuruluş Amaç ve İlkeleri

Kurum başkanı Yusuf Akçura⁸, 1922-23 öğretim yılının açılış töreninde yaptığı konuşmada, TBMM Hükümeti'nin bir yandan ülkeyi

4 ASD, II, 167-168.

5 Maarif Kongresi hakkında bak. "Maarif Kongresi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Temmuz 1921; Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982, s. 17-18; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 3. Baskı, Ankara 1989, s. 356-358.

6 M. Ergün, *a.g.e.*, s. 13-31. Bu yıllarda öğretmen yetiştirme ve öğretmen yetiştiren kurumların gelişmesi hakkında geniş bilgi için bak. Cemil Öztürk, *Atatürk Devri'nde Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 44-70.

7 M. Ergün, *a.g.e.*, s. 21-22.

8 Yusuf Akçura'nın bu çok önemli kurumda aldığı görev ve buradaki hizmetleri kendisiyle ilgili monografilerde bir kaç satırla ve yanlış bilgi vererek geçiştirilmiştir. Örneğin bak. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura- (1876-1935)*, (Çev.: Alev Er), Ankara 1986, s. 105; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Ankara 1987, s. 64.

işgâl eden düşmana, diğer yandan da yüzyıllardan beri Türk milletinin üzerine çökmüş bulunan cehalet ve taassuba karşı savaş verdiğini söyledikten sonra, bu kurumun ikinci amaca hizmet etmek üzere kurulduğunu belirtiyordu. Akçura daha sonra, “Heyet-i talimde müştereken Serbest Alî Derslerin istihdaf ettiği gaye üç kelime ile hülâsa edilebilir: Milliyetçilik, halkçılık ve aydınlık!” diyerek kurumun temel ilkelerini özetliyordu. Aynı törende, Mehmed Vehbi Bey’ de, yine düşmana karşı kazanılan askerî zaferin, ancak *ilim ordusunun* kazanacağı zaferlerle asıl amacına ulaşabileceğini ifade etmişti. Ona göre, *ilim ordusunun* da *erkân-ı harplere* ihtiyacı vardı. Bunlar, ancak öğretmen okullarından ve üniversitelerden temin edilebilirdi. Dârülfünun İstanbul’da mahsur kaldığı için Anadolu’ya bir faydası yoktu. Oysa, Anadolu’nun kaybedecek bir dakikası bile bulunmuyordu. Kaldı ki, Dârülfünun Anadolu için yeterli değildi. Ayrıca Anadolu’da millî akımlardan feyz alan bir kuruma ihtiyaç vardı. İşte, Serbest Alî Dersler Müessesesi-i İlmiyesi, Anadolu’nun ihtiyacı olan bu üniversitenin çekirdeğiydi⁹.

Kuruluş Çalışmaları

Bu kurumun açılması yönündeki ilk adım, Maarif Vekâleti bünyesinde bir komisyonun oluşturulmasıydı. Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Suad, Cemal Hüsnü, Nafi Atuf, Mustafa Şeref, Edib, Ziya Gökalp, Vehbi ve Kâzım Nami gibi, II. Meşrutiyet’ten beri Türkiye’nin önde gelen fikir adamı ve eğitimcilerinden meydana gelen bu komisyon, ilk toplantısını 16 Haziran 1921’de yapmıştı. Komisyon, a) “*vaaz ve konferans*” ve b) “*yüksek dersler*” türünde eğitim ve öğretim faaliyetleri yapılmasını kararlaştırmıştı. Komisyon, ayrıca, okutulacak dersleri belirleyen bir taslak program hazırlamış ve bunlara yapılacak ilâveler ve değişikliklerle ilgili çalışmalarda bulunmak üzere, Cemal Hüsnü, Nafi Atuf ve Mehmed Vehbi Beylerden oluşan bir kurul seçmişti¹⁰. Kurul müfredatla ilgili raporunu hazırladıktan sonra komisyon, 20 Haziran 1921’de ikinci toplantısını yaparak, şu kararları almıştı:¹¹

1) Herkese açık olmak üzere Ankara’da ve Anadolu’nun diğer şehirlerinde ve kasabalarında “*konferanslar*” verilecektir.

9 “Âli Derslerin ikinci sene-i devriyesi açıldı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Teşrinievvel 1922.

10 “Konferans Komisyonu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1921.

11 “İlmi konferanslar ve Âli Dersler”, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Haziran 1921.

2) Ankara'da "*tedrisat mahiyetinde muntazam dersler*" açılacaktır.

Komisyona, 23 Haziran 1921'de üçüncü defa toplanmış ve ilk iki toplantıda belirlenen "müdrisler" ve derslere bazı ilâveler yapmıştı. Ayrıca, hem "*ilmi propaganda konferansları*"¹² hem de "*Âli Dersler*"e ait idari işleri yürütmek üzere, ikinci toplantıda alınmış kararlara paralel olarak, bir yönetim kurulu seçmişti. Bu kurulun görevlerinden birisi de, yürütülecek faaliyetler hakkında bir yönetmelik hazırlamaktı¹³. 30 Haziran'da ise, Maarif Vekâleti'nde Âli Dersler öğretim elemanlarından ve gizli oyla bir "*Müdrisler Encümeni*" seçilmişti. Bunlar Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mahmud Esad, Cemal Hüsnü ve Mehmed Vehbi Beyler idi¹⁴.

Serbest Âli Derslerin hazırlıkları 1921 Haziranında başlamasına rağmen, açılışı ancak aynı yılın Aralık ayında mümkün olacaktı¹⁵. Derslerin daha önce, 15 Kasım'da açılacağı duyurulmuş ise de, muhtemelen başvuran adayların yeterli sayıda olmaması yüzünden¹⁶, bunun bir süre ertelenmesi gerekmişti. Maarif Vekâleti, derslere olan ilgiyi artırmak için, müdrislerin okutacakları dersler hakkında *Hâkimiyet-i Millîye*'de tanıtıcı mahiyette yazılar yazmalarını kararlaştırmıştı. Nitekim gazete, 17 Kasım 1921'den itibaren bu yazıları yayınlamaya başlamıştı¹⁷. Nihayet, gerekli hazırlıklara tamamlanıp,

12 *İlmi Propaganda Konferansları*: Bu konferansların en önemli amacı, Anadolu'da Millî Mücadele'nin gayesini, önemini, özelliklerini ve dışarıda uyandıracağı yankıları anlatmak ve bu suretle halkı bilinçlendirmektir. Bu işle görevlendirilen Ahmed Ağaoglu Bey, İsmail Hakkı Bey ve Mehmed Emin Bey gibi aydınlar, Ağustos 1921'den itibaren Ankara Hükümeti'nin yönetimindeki şehir ve kasabalarda pekçok konferanslar vermiş; ve bunlar halk üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştı (Bak. *Hâkimiyet-i Millîye* 29 Ağustos 1921, 15, 22 Eylül 1921).

13 "İlmi konferanslar ve Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Millîye* 24 Haziran 1921.

14 "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Millîye*, 1 Temmuz 1921.

15 "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Millîye*, 1 Kânunuevvel 1921. Bu Encümene *İlim Encümeni* de denmekteydi. Buna seçilenler, herhangi bir kadroya ve kayda değer bir maaşa sahip değillerdi. Bundan dolayıdır ki örneğin Ziya Gökalp Encümen üyesi ve Serbest Âli Dersler müdrisi olmasına rağmen, Ankara'da büyük bir geçim sıkıntısına düşmüştü (Bak. Hikmet Tanyu *Ziya Gökalp'in Kronolojisi* Ankara 1981, s. 133).

16 Nitekim *Hâkimiyet-i Millîye* (9, 11 ve 14 Teşrinisâni 1921)'de yayınlanan ilânlarda yer alan "*Muvakkaten tehir edilen Âli Derslere, kaydedileceklerin adedi kâfi miktara bâliğ olduğu takdirde, Teşrin-i sâninin 15'inden itibaren Ankara Sultanisi'nde başlanacaktır*" şeklindeki ifade, derslerin başlamasının, kaydolacakların sayısının yeterli seviyeye ulaşmasına bağlı olduğunu göstermektedir.

17 Bak. Veled Çelebi, "Âli Dersler ve Türk dili", *Hâkimiyet-i Millîye*, 17 Teşrinisâni 1921.

yeterli öğrenci kaydedildikten sonra, Serbest Âli Dersler'in 3 Aralık 1921 günü açılacağı ilân edilmişti¹⁸.

Yapısı ve Özerkliği

Kurumun bilim ve yönetimle ilgili faaliyetleri, *Müdrisler Encümeni* tarafından yürütülmekteydi¹⁹. Encümen, kendi içinden bir başkan seçiyordu. Başkanlığı, açılışından Kasım 1922'ye kadar Yusuf Akçura yürütmüş²⁰, ve bu tarihte "Sanayi-i Nefise Tarihi müdrisi" Hamdullah Suphi (Tanrıöver) devralmıştı²¹. *Serbest Âli Dersler Heyet-i İlmiyesi* yani bilim kurulu; yönetim, eğitim ve öğretimde özerkliğe sahipti. Örneğin, yeni bir kürsünün açılmasına veya yeni bir müdrisin görevlendirilmesine, bu kurul karar veriyordu²². Serbest Âli Dersler müdrisleri, kurumun bu özerkliğini titizlikle korumuştur. Örneğin, Ağustos 1922'de, Maarif Vekâleti'nin özerkliği zedeleyecek nitelikteki bir yönetmelik düzenleme girişimine karşı çıkan müdrisler, "*derslerin kayıtsız şartsız serbest kalması*"nda ısrar etmişlerdi²³. Yusuf Akçura, 9 Ekim 1922'de, Serbest Âli Derslerin 1922-23 öğretim yılının açılışında yaptığı konuşmada, her müdrisin "*serbest-i fikir*" ve "*serbest-i tedris*"e sahip olduğunu vurgulamayı ihmal etmemişti²⁴.

Eğitim ve Öğretim

Serbest Âli Dersler Müdrisler Encümeni, Temmuz 1921'de çok geniş bir program hazırlamıştı. Programda yer alan dersler: sosyoloji, eğitim bilimleri, Türk dili ve edebiyatı, Batı edebiyatı, tarih, hukuk ve iktisat bilim dallarına aitti. Encümenince hazırlanan tezkereye göre, bir dersin açılabilmesi için ona en az beş kişinin kayıt yaptırması gerekiyordu. Öğrenciler istedikleri dersleri seçme hakkına sahip-

18 Hâkimiyet-i Milliye (30 Teşrinisani 1921; 1 Kânunuevvel 1922) de yayınlanan ilân şöyle idi: "*Müdris ve muallimlere rica*;

Önümüzdeki Cumartesi günü (3 Kânunuevvel 1922), Âli Derslerin küşâd merasimine hasır edileceğinden bütün müdris ve muallimlerin saat dokuzda Dârülmualimin Konferans Salonu'nda hazır bulunmaları rica olunur."

19 "Serbest Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1922.

20 "Âli Dersler açılıyor", *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Eylül 1922; Yusuf Akçura, *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, (Haz.: Sakin Öner), İstanbul 1978, s. 22.

21 "Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Teşrinisani 1922.

22 "Serbest Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1922.

23 "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Ağustos 1922.

24 "Âli Derslerin ikinci sene-i devriyesi açıldı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Teşrinievvel 1922.

lerdi. Dersler, Cuma hariç, hergün 9.00–10.00 arasında yapılacaktı²⁵. Fakat, Tablo 1’de görüldüğü gibi, muhtemelen yeterli öğrenci bulunmadığı için veyahut imkânlar yeterli olmadığından, sözkonusu derslerin hepsi açılmayacaktı.

Tablo 1. 1921–22 Öğretim Yılı Serbest Âli Dersler Haftalık Ders Çizelgesi

Günler	Dersin Adı	Müdrerisin Adı
Cumartesi	İktisadiyat	Cemal Hüsnü Bey ^[1]
Pazar	Terbiye	Kâzım Nami ^[2]
Pazartesi	Asr-ı Hâzır Tarihi ve Şark Meselesi	Yusuf Akçura
Salı	Türkiyat	Veled Çelebi ^[3]
Çarşamba	Hukuk-ı Düvel	Mahmud Esad ^[4]
Perşembe	İlm-i Malî	Hasan Bey ^[5]

Kaynak: “Âli Dersler”, *Hâkimiyet-i Milliye* 30 Teşrinisâni. 1 Kanunuevvel 1921

1922–23 öğretim yılında Serbest Âli Dersler programı, Tablo 2’de görüldüğü gibi daha genişletilmiş; öğretim kadrosuna, yeni dersleri okutmak üzere başka müdrerisler ilâve edilmişti.

Bu programa, yukarıda belirtildiği gibi, Müdrerisler Encümeni kararıyla yeni dersler ilâve etmek mümkündü. Nitekim 1921–22²⁶ ve 1922–23 öğretim yıllarında, programa bazı başka dersler konulmuştu. Bunlardan birisi, 1922–23 öğretim yılı bahar döneminde konulan Hâlîde Edip (Adıvar)’ın “*Garp Edebiyatı Tarihi*” adlı dersiydi²⁷

Maarif Vekâleti, Serbest Âli Dersler Müessese-i İlmiyesi’nde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetlerinden daha geniş kitlelerin faydalanmasını sağlamak için, verilen derslerin özetlerini veya tam metinlerini *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlamıştı²⁸.

Serbest Âli Dersler Müessese-i İlmiyesi’nde dersler, isteyen herkese açıktı. Derslere katılmak için, kaydolmuş olmak gerekli değildi.

25 Bak. “Âli Dersler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1922.

[1] Cemal Hüsnü [Tagay]; Ticaret Metkeb-i Âlisi muallimi.

[2] Kâzım Nami [Duru]; Tedrisat-ı Taliye Müdürü.

[3] Veled Çelebi; Dârülfünun eski müdrerisi.

[4] Mahmud Esad [Bozkurt]; İzmir milletvekili.

[5] Hasan [Saka]; Maliye Vekili.

26 “Serbest Âli Dersler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mart 1922.

27 “Âli Dersler Müessese-i İlmiyesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Teşrinisâni 1922.

28 Bak. *Hâkimiyet-i Milliye*, 13, 18, 25 Kanunusâni 1922, 2, 23 Şubat 1922, 12, 19, 24–26 Teşrinievvil 1922.

Tablo 2. 1922|23 Öğretim Yılı Serbest Âli Dersler Haftalık Ders Çizelgesi

Günler	Dersin Adı	Müdrresin Adı
Cumartesi	İslâm ve Türk Sanayi-i Nefise Tarihi İlahiyat İktisadiyat Asr-ı Hâzırda Devlet	Hamdullah Suphi Hoca Nusret Efendi Nizameddin Ali Bey Mahmud Esat Bey
Pazar	Ruhiyat Hukuk-ı Düvel Nazariyatı Türk Edebiyatı Tarihi	Dr. Nazım Şakir Bey Münir Cemil Bey Veled Çelebi
Pazartesi	Medeniyet Tarihi Hukuk-ı Hususiye-i Düvel Lisaniyat	Ağaoğlu Ahmed Bey Suad Bey Samih Rifat Bey
Salı	İlm-i Malî Türk Tarihi XIX. Asırda Avrupa Tarihi	Hasan Bey Dr. Rıza Nur Bey Akçuraoğlu Yusuf Bey
Çarşamba	İçtimâî Hıfzıssıhha Terbiye Tarihi	Tevfik Rüşdü Bey Kâzım Nami Bey
Perşembe	İktisat Tarihi Hukuk-ı Umûmiye-i Düvel	Mehmed Vehbi Bey Tevfik Kâmil Bey

Kaynak: "Serbest Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Teşrinievvel 1922.

Örneğin, Veled Çelebi'nin 24 Ekim 1922 günü verdiği "*Türk Edebiyatı Tarihi*" adlı derse, milletvekilleri, ordu erkânı ve subaylar, öğretmenler, memurlar ve öğrenciler katılmışlardı²⁹. Devlet memurları, derslere katılabilmeleri için, ders saatlerinde izinli sayılmışlardı³⁰. Fakat, Âli Dersler sonunda verilen *tasdikname*'yi alabilmek için, mutlaka kayıtlı olmak ve derslere devam etmek gerekiyordu³¹. Tasdikname almak isteyen bir kimse, dönem sonunda yapılacak sınavlarda da başarılı olmak zorundaydı³².

Kurum, örgütlenme ve halka açık konferanslar şeklindeki eğitim ve öğretim faaliyetleri ile, Türkiye'de üniversitelerin kuruluşunda bu zamana kadar izlenmiş olan bir geleneği sürdürmekteydi. Zira, *İstanbul Dârülfünunu*'nun, 1863, 1865 ve 1870 yıllarındaki açılış girişimlerinde de, ilk önce halka açık serbest derslerle yetinilmişti³³.

29 "Türk Tarih-i Edebiyatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Teşrinievvel 1922.

30 "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrinisâni 1921.

31 "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Teşrinisâni 1921, 1 Kânunuevvel 1921.

32 "Serbest Âli Dersler imtihanı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Mayıs 1922.

33 Y. Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 188-190. Gerçekten de Dârülfünun ilk defa faaliyete geçtiğinde, Avrupa'da eğitim görmüş olan Derviş Paşa fiziğe dair ilk serbest dersi vermişti. Ondan sonra Ahmed Vefik Edendi (Paşa) tarih, hekim Salih Efendi de botanik hakkında konferanslar vermişlerdi. Onları, Mehmed Cevdet Efendi'nin tabii coğrafya ve Münecimbaşı Osman Saib Efendi'nin heyete dair konferansları izlemişti. (Bak. Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul 1977, s. 551 vd).

Aynı şekilde, 1914'te açılan *İnas (Kız) Dârülfünü*'nda da eğitim ve öğretim bu tür serbest derslerle başlamıştı³⁴. Bir farkla ki, özellikle Dârülfünün, açıldığı yıllarda öğrenci bulmakta büyük güçlük çekip, kapanmasına neden olacak kadar bir takım sosyo-kültürel tepkilere maruz kalırken, Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi'nin konferansları, Millî Mücadele Dönemi Ankara'sının, en fazla ilgi gören kültür faaliyetlerinden biri olmuştu³⁵.

Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi, zaman zaman Maarif Vekâleti'ne ait muhtelif binalardan da faydalanmış ise de, faaliyetlerinin büyük kısmını, Millî Mücadele Dönemi Ankara'sının en önemli kültür merkezi olan Ankara Dârülmualimîni'nde³⁶ sürdürmüştü³⁷.

SONUÇ

Giriş'te belirtildiği gibi, Millî Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti, bir yandan ülkeyi işgâl eden düşmana, diğer yandan da yüzyıllardan beri Türk milletini geriliğe mahkum eden cehalet ve taassuba karşı savaş açmıştı. Bu bakımdan, Mustafa Kemal Atatürk'ün deyim-iyle, asker ordusu kadar eğitim ordusu da ülkenin geleceğini belirlemede etkili olacaktı. İkinci orduyu yetiştirmek için, bu yıllarda, sadece ilkokul öğretmeni yetiştiren Anadolu'daki ilk öğretmen okulları yeterli değildi³⁸. Bu bakımdan, Anadolu'da en kısa zamanda bir üniversite kurmak gerekmektedir. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kuvây-ı Milliye hareketi, sadece bir siyasî bağımsızlık mücadelesi vermiyor; fakat aynı zamanda, Anadolu'da modern bir Türk Devleti'nin temel dinamiğini de oluşturuyordu. Adı henüz konulmamış olmakla birlikte, TBMM Hükümeti'nin yapısında ifadesini bulan bu devletin rejimi, cumhuriyet olacaktı. İşte, Mustafa Kemal Paşa, böylesine önemli bir siyasî ve kültürel değişimi gerçekleştirecek kadroları yetiştirmek amacıyla da, eğitime büyük önem veriyordu. Serbest Âli Dersler, bu açıdan büyük anlam ve önem taşımaktaydı. Nitekim,

34 O. Ergin, a.g.e., III-IV, İstanbul 1977, s. 1553-1554 vd; Tezer Taşkıran, "Eğitim ve kadın, yüksek öğretim ve Türk kızları", *Cumhuriyetin 50. Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını*, İstanbul 1974, s. 17 vd.

35 Örnek olarak bak. "Dârülmualimîn Konferans Salonu'nda münakaşalı konferans", *Akşam*, 21 Kanunusâni 1923; C. Öztürk, a.g.e., s. 65.

36 Ankara Dârülmualimîni'nde bu yıllarda yapılan kültür faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. C. Öztürk, a.g.e., s. 64-65.

37 Bak. "Âli Dersler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Şubat 1922; "Âli Derslerin ikinci sene-i devriyesi açıldı", a.g.e., 10 Teşrinievvel 1922.

38 Bak. C. Öztürk, a.g.e., s. 55-66.

yukarıda belirtildiği gibi, bu derslere Ankara'daki öğretmen ve öğrenciler kadar, subaylar, memurlar ve milletvekilleri de devam etmişlerdi. Seçilen dersler arasında siyaset, sosyoloji, hukuk ve iktisata ait olanlar önemli bir yer tutuyordu. Üstelik bunlar, İkinci Meşrutiyet'ten itibaren, aydın ve devlet adamı olarak ülkenin kaderinde rol oynamış kimselerdi. Dahası birçoğu Millî Mücadele Dönemi'nde de bakanlık da dahil hükümetin en üst kademelerinde görev yapmışlardı. Dolayısıyla, bir bakıma Serbest Âli Dersler, gerek Ankara'daki elit ve okur-yazar kesimi mevcut gelişmeler konusunda bilgilendirmek, gerekse Millî Mücadele hareketinin siyasî misyonunu anlatmak yönünden de büyük önem taşıyordu.

Böylesine önemli bir amaçla açılan Serbest Âli Dersler Müessesesi-İlmiyesi, gerçekten de Ankara'da kurulacak ilk üniversitenin çekirdeğini oluşturabilirdi. Ne var ki, 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihlerinde Ankara'da toplanan *Birinci Heyet-i İlmiye*'nin gündemindeki konulardan biri olan bu kurum³⁹, muhtemelen, İstanbul'un işgâlden kurtarılmasından sonra, buradaki Dârülfünun ve diğer yüksek öğretim kurumlarının kapılarını Anadolu'ya yeniden açması üzerine faaliyetlerine son vermiş ve böylece, açılış amaçları arasında yer alan, Ankara'da kurulacak üniversitenin temellerini oluşturma sürecini kesintiye uğratmıştı. Fakat, Cumhuriyet'in ilânını izleyen yıllarda, yeni başkentte açılan fakülte ve yüksek okullar, meydana gelen boşluğu doldurarak, Millî Mücadele yıllarındaki bu yaygın yüksek öğretim faaliyetinin örgünleşmesini, dolayısıyla da, bugünkü Ankara Üniversitesi'nin oluşmasına zemin hazırlamışlardı.

³⁹ Reşat Özalp-Aydoğan Ataunal, *Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilâtı*, İstanbul 1977, s. 33.